

Salgótarján a forradalomban

Dr. Garamvölgyi Antal született 1912-ben. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett 1938-ban jogi doktorátust. Az egyetem elvégzése után Nógrád megyébe került, itt vármegyei aljegyző, táblai főszolgabíró a háború végéig. 1945-ben a salgótarjáni, majd 1946-ban a balassagyarmati járás vezetője. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után nyugdíjazását kéri. A Kisgazdapárt Nógrád megyei ügyvivő elnöke volt. Az 1956-os forradalom idején a megyei nemzeti bizottság elnökségének tagja. 1957 januárjában elmene-kül Magyarországról. Svájcban telepedik le. Halála előtt a svájci postaigazga-tóság tisztviselője, közben a magyar emigráció tevékenységében is részt vesz. Elméleti munkái, visszaemlékezései főképpen az Új Látóhatárban jelentek meg. Borbándi Gyula 1985-ben, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadásában megjelent, A magyar emigráció életrajza 1945–1985. című alapvető vonatkozású munkájában Garamvölgyi Új Látóhatárban, 1978-ban közölt cikkéből idézve így emlékezik rá: „...Garamvölgyi Antal szerint a nyugati segítség elmaradása világosan értésünkre adta otthon és az emigrációban egy-aránt, hogy nem várhatjuk a felszabadításunkat... Az otthonmaradottak felis-merték ezt a megváltoztathatatlan helyzetet. Mi nem. A forradalom nyugatra menekült barcosai abban igyekeztek egymást túllícitálni, ki a legnagyobb anti-kommunista, mert a magyar nemzeti öntudatnak itt, ez volt a fokmérője. Húsz év elmúlása után láttuk, mennyivel helyesebb, realisabb lett volna megőrizni forradalmi célkitűzéseink egyik leglényegesebb követelését a szocializmust, s így egy nagyon lényeges kérdésben azonos eszmei talajon maradtunk volna az otthonnal. . . mindannyiunknak be kellene látnunk, hogy a mai nemzetközi hely-zetben Magyarország számára más alternatíva nincs, mint a demokratikus szo-cializmus...”

Egy korábbi, 1970-ben megjelent írására hivatkozva, az emigránsok hivatását illetően a következőket idézi Borbándi Gyula: „...feladatunk, hogy segítsük a magyarság megmaradását, függetlenségéért vívott harcát, melyet ma csak az alkalmazkodó fegyverével vívhat meg. Az eszköz, amely ma rendelkezésére áll: a békés fejlődés, a megértés, az alkalmazkodás. . .” – Itt közölt írása a svájci emigrációban készült.

★

Dr. Garamvölgyi Antal meghalt 1988-ban.

Nógrád megye a történelem során mindig hitet tett a szabadság, a függet-lenség iránti szeretetéről. Rákóczi szécsényi országgyűlése, az 1849-es szabad-ságharc romhányi csatája, a megye szabadságharcának egy-egy dicső állomása. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a megyék által vezetett ellenállásban Nógrád mindig ott volt a kezdeményezők között. Mikszáth Kálmán és Ma-dách Imre a megye két nagy szülöttének szabad felfogása, humanista gondol-kozása nem maradt hatás nélkül a megye politikai, szellemi életében. Az el-

lenzéki pártok mindig termékeny talajra találtak Nógrádban. A két világháború közötti időszakban a kormány a demokratikus pártok ellen csak az erőszak és a választási csalások legkülönbözőbb eszközeinek igénybevételével tudott győzni.

Itt voltak a Kommunista Pártnak a legerősebb illegális szervezetei. Baglyasalja, Gusztáv-akna, Bocsárlapujtó, Karancsalja, Kazár voltak a betiltott Kommunista Párt legerősebb gócpontjai. Itt zajlottak le a harmincas évek legnagyobb bányászsztrájkjai. Az ellenzéki érzület kergette Salgótarján és környékének népét a negyvenes évek elején a jobboldali, akkor ellenzéki nyilas pártokba is. A háború elvesztésének biztossá válásával a nyilas szervezetek szinte egyöntetűen csatlakoztak a kommunista szervezetekhez. Így az ország más részeivel ellentétben a német megszállókat felváltó orosz hadsereget valóban felszabadítóként üdvözölte a lakosság nagy többsége.

Salgótarján és környéke lett Rákosi pártjának, a Kommunista Pártnak a legmegbízhatóbb, legerősebb támasza. A salgótarjáni bányászok, gyári munkások mindig készen álltak a Kommunista Párt minden akciójának támogatására. Ide járt Rákosi a legszívesebben, a nehéz körülmények között élő, elnyomott bányászok benne látták a megváltójukat. Kimeríthetetlen forrása lett a Kommunista Párt káderszükségletének: szinte nem volt család, amely ne adott volna gazdasági, vezető kádert, szinte minden családnak meg volt a rendőrtiszt, katonatiszt, ÁVH-tiszt, pártfunkcionárius, vagy éppen gyárigazgató hozzátartozója. Hittek a pártnak, bíztak a pártban. Elhitték, hogy a régi rendszer maradványainak felszámolására, az új rendszer védelmében szükségessé a politikai perek, ítéletek, még a halálos ítéletek hozatalát is megértették.

A pártba vetett hit mellett Salgótarján népe vallásos is volt, össze tudta gyecztetni politikai meggyőződését vallásosságával. Elhitte a párt propagandáját, hogy nem akarják senki vallásos hitét bántani.

Oly' nagy volt a párt iránti bizalom, hogy az 1945. évi országos titkos parlamenti választásokon, amíg a megye más részében 3–5 százaléknyi szavazatot kapott a párt, addig Salgótarjánban és a salgótarjáni járásban 70 százalékát kapta a leadott szavazatoknak. Még 1947-ben a legutolsó titkos választásokon is, amelyen több párt indult, megtartotta a 70 százalékos többséget. A Kisgazdapártnak és a Szociáldemokrata Pártnak szinte semmi befolyása nem volt a politikai életre. A párt gyűléseire, a felvonulásokra nem kellett az embereket kirendelni, mentek önként, lelkesedtek, mert bíztak a párt által ígért boldog jövőben. A munkaversenyek szervezése nem erőltetett akció volt, hanem lelkesedésből fakadó vállalkozás a szebb jövő építésére. Ez a fanatikusan hívő nép azonban a pártért való rajongása mellett, demokrata volt. Meg volt elégedve a szabad titkos választási rendszerrel. Nem akarta megsemmisíteni a többi demokratikus pártokat, csak azt akarta, hogy az ő pártja legyen a legerősebb. Az első csalódás akkor érte, amikor először nem tudott választani, amikor először kellett az urnához úgy járulnia, hogy bár szavazhatott, de nem választhatott. Eddig titkosan választotta meg a község vezetőit, most arra kellett szavaznia, akit a párt jelölt, eddig választhatott, hogy az országgyűlésre milven párttagot küldjön, most előírták neki.

Az első nagy elkeseredést azonban mégis az egvház elleni intézkedések, pontosabban a szerzetes rendek feloszlatása okozta. Hiszen a munkásság vágya is az volt, hogy gyerkeiket a legjobb nevelésben részesítse, hogy ő is, akár a régi úri osztály, katolikus intézetekbe küldhesse tanulni. A módszer, ahogy a szerzetes

rendek felozlatását végrehajtották, nemcsak elkeserítette, de megdöbentette a kommunista munkásságot is. Hatvan községben a népszerű Ferenc-rendi szerzetesek elleni brutalitás az egész vármegyében felháborodást váltott ki. A Mindszenty elleni perrel a tömegek szeme kinyílt, már csak a hatalom gyakorlásában résztvevők hittek továbbra is vakon. A Rajk elleni per pedig kinyitotta a legelvakultabbak szemét is. Emellett magában Nógrád megyében is vért lázító igazságtalanságok, atrocitások történtek. Megkezdődött a kulákok felszámolása. Mondvacsínált okokkal hurcolták el őket éjnek idején. Nógrád megyében a parasztság és a munkásság eléggé összeforrott rokonilag is, a jobb módú parasztság elleni intézkedések lelkileg súlyosan érintette a munkásságot is. A salgótarjáni munkás félig paraszt volt, a munkásság 80 százalékának egy-két hold földje is volt. Rákosi 1950-ben kiadta a jelszót a kétlaki munkás ellen, ez az intézkedés már gazdasági érdekeiben is sértette a munkásságot. A bizalom a pártban megrendült. A Rajk-perrel egyidőben Balassagyarmaton bíróság elé állították a Rajk-ügyben kivégzett Szebenyi államtitkár bizalmi emberét, aki egyben belügyminiszteri osztályfőnök is volt – fegyverrejtegetés címén. Cserhátsurány, Nógrád megyei községben az ősi családi kastély toronyrészében elavult, berozsdásodott, használhatatlan fegyvereket találtak, amelyek ismeretlen idők óta heverték ott és amiről a vádlott nem tudott. Halálra ítélték és minden fellebbezési jog nélkül két órán belül a halálos ítéletet végrehajtották. A Mindszenty- és a Rajk-perrel egyidőben a Nógrád Megyei ÁVH további peres áldozatokat szállított ahhoz, hogy Nógrádban is megfélemlítsék a munkásokat és elejét vegyék minden elégedetlen megnyilatkozásnak. A salgótarjáni eljárás községeiből ötvenhárom többnyire kisgazdapárti volt vezető és tagokat tartóztattak le és állítottak bíróság elé. A bírósági eljárás titkos volt, de akiknek megfélemlítésére szolgált, a vármegye lakossága tudott róla.

Ebben az időben a zsarnokság csendje ülte meg Salgótarját is. A termelési értekezletek az üzemi kisgyűlések, mint az országban mindenütt, elfojtott csendben zajlottak.

Az elfojtott, néma csendet Nagy Imre első miniszterelnöksége (1953. június) törte meg. A zsilipek felszakadtak. És, ha pártgyűléseken még nem is mertek az emberek nyíltan beszélni, de egymás között, a mindennapi érintkezés során már megnyíltak az ajkak. Később 1955 telén, 1956 tavaszán és nyarán az újságok szabadabb hangja, a börtönökből szabadulók bátorsága, de különösen az *Irodalmi Újság* merész írásai, erős politikai erjedést idéztek elő Nógrádban is. A gyárakban főképp a volt szociáldemokraták és a pártból kizártak mozgolódtak. Egy értelmiségi kör, a TTIT-en belül a salgótarjáni írók csoportjával karöltve tevékenykedett. 1956. augusztus 24-ére a Kommunista Párt nagygyűlést hirdetett Salgótarjánban, a gyűlés szónokaként Kádár Jánost, a megye volt képviselőjét, a börtönt megjárt volt belügyminisztert jelezték. Mindenki érdeklődéssel várta, hogy mit fog a megkínzott ember Rákosi bukása után mondani. Valami újat, valami rendkívülit vártak az emberek. A politikai fásultság, a csalódás ellenére az 1945-ös időszak pártgyűléseihez hasonló nagyságú tömeg gyűlt össze Salgótarján főterén. A várva várt nagygyűlés csalódást okozott. Kádár János, a megkínzott ember, Rajk volt barátja semmi biztatót nem mondott. A régi frázisokat ismételte a pártegyeségről, az elkövetett hibákról, azoknak kijavításáról. Arról beszélt, amiben már senki sem bízott, amit már senki sem hitt el.

A gyűlés után mindenki tudta a párttól nem várhatnak semmit. Hiszen a Rákosi-féle kínzókamrát megjáró kommunistákban sem bízhatott már Salgótarján népe, ezért mind nagyobb érdeklődéssel fordult a változást követelő írók és a Nagy Imre csoport felé. Az Irodalmi Újság alig pár példányban jutott el Salgótarjánba, de azok kézzől kézre jártak. A helyi sajtó teljesen néma maradt minden új hanggal szemben. A megyei pártbizottság hűen követte a párt hivatalos vonalát, de ez már nem tartóztathatta fel azt a vitát, amely Budapesten megindult a párton belül. A Petőfi-kör vitája, mindenki vitája lett. Itt vidéken ugyanaz a folyamat ment végbe, mint Budapesten. A lengyelországi eseményeket a legnagyobb figyelemmel kísérték, a hivatalokban és az üzemekben egyaránt. Október 23-án, amikor a rádió közölte, hogy a belügyminiszter az egyetemi hallgatók tüntető felvonulását a Bem-szobornál nem engedélyezi, majd egy óra múltán az engedély megadását jelezte, mindenki érezte, hogy az írók, az egyetemi hallgatók, a Petőfi-kör tagjainak harca a zsarnokság ellen, fordulóponthoz érkezett.

Október 24-én hajnalban a rádió nem a szokásos műsorról kezdett, hanem zenét közvetített, amelyet szokatlan zörejek hangja szakított meg. Mindenki tudta, hogy Budapesten rendkívüli események történtek. Az ÁVH készenléteben volt. Ők tudták, mi történt Budapesten. Azt is tudták, hogy az események vidékre is ki fognak terjedni, ezért igyekeztek a megyét hermetikusan elzárni. Átkutatták a Budapestről jövő vonatokat, lezárták a főútvonalakat, megállították és átvizsgálták minden járművet. Balassagyarmaton tizenegy fiatal pesti forradalmárt szállítottak le az autóbusról, ezek voltak az első letartóztatottak. Salgótarjánban október 24-én *Mlinarik István*, a megyei tanács népművelési osztályának helyettes vezetője kiadta az első röplapot a forradalom mellett, letartóztatták. A funkcionáriusok, pártkáderek Budapestre utaztak, hogy megakadályozzák a Budapesten tanuló gyermekeik részvételét a forradalomban. Az egész megyét bejárta a hír, miként járt Rácz Károly őrnagy, a megyei ÁVH vezetője a budapesti egyetemen tanuló lányával. Amikor édesapja haza akarta parancsolni, a lány bátran szembeszállt vele: – Szégyellek apám, engem nem viszel haza – mondta bátran – én magyar vagyok és itt fogok harcolni társaimmal a magyar szabadságért, az ország függetlenségéért.

A párt megyei bizottsága, hogy a forradalmi események menetét, ellenőrzését a kezében tartsa, maga szervezett egy *Megeyi Forradalmi Tanácsot*, a tagjai azonban ha nem is mind pártfunkcionáriusokból kerültek ki, de valamennyi a Rákosi-éra alatt felemelkedett hivatalvezető, „élmunkás” és „díszparaszt” volt. Kizárt párttag, vagy az 1945–47-es koalíciós idők pártjainak tagja nem volt a Forradalmi Tanácsban. A párt kezében csak eszköz akart lenni ez a Forradalmi Tanács, amelynek megalakulása elégedetlenséget váltott ki, de tettekre is sarkallta a demokratikus erőket. Ehhez azonban szükség volt arra, hogy a különböző helyeken dolgozó, demokratikusan gondolkozó emberek egymásra találjanak. Legelőször a pedagógusok között, az iskolákban alakult ki egy kis csoport, majd a volt kisgazdák és szociáldemokraták találtak egymásra. Az acélgvárbán, Nagybátonyban, a bányászok között egy Nagy Imrét követő kommunistákból álló csoport szerveződött, amely magával ragadta a nórádi bányatröszt központját is. A MÁVAUT központjában (autóbusz- és teherautó-sofőrök) Kecskés Károly, a volt szociáldemokrata hozott létre egy igen megbízható csoportosulást. Az üzemekben, hivatalokban megkezdődtek a munkástanács-választások. Mozgásba jött az egész vármegye, a falvakból tün-

tetésekről, a szovjet hősi emlékművek eltávolításáról, tszcs-k feloszlásáról, községi tanácsok átalakulásáról érkeztek hírek.

A kommunista pártban teljes fejvesztettség lett úrrá. Nem tudták kinek az utasítását kövessék, hiszen Nagy Imre, aki egyike volt a párt alapító tagjainak mást mondott, mint a sztálini tendenciájú vezetők. A forradalmi erők mind erősebb akcióba kezdtek. Október 27-én, az acélgyárból tüntető felvonulás indult a város szíve felé, útközben hozzájuk csatlakoztak az iskolák, a hivatalok és a lakosság is. Az üvegyár és a vasgyár még dolgozott, a tüntetők a gyári pártfunkcionáriusok minden tiltakozása ellenére behatoltak a két gyárba és csatlakozásra szólították a munkásokat, akiknek nagy része lelkesedéssel állt be a tüntető menetbe. Több mint tízezerre nőtt a tömeg. Először a rendőrség elé vonultak, hogy a politikai foglyok szabadon bocsátását követeljék. A foglyok szabadon bocsátása után eltávolították az épületekről a vörös csillagot, a Rákosi-féle magyar címet. Kossuth-nótát, kuruc dalokat énekelve, Pestről érkezett jelszavakat kiabálva vonult a tömeg a szovjet hősi emlékmű elé. A Sztálin-szobor ledöntéséhez hasonlóan, itt a szovjet emlékmű ledöntésével kívántak kifejezést adni szovjetellenes érzelmeiknek. Az ÁVH, a kommunista rendőrök, a pártbizottság tagjai felkészültek a szovjet emlékmű védelmére. . .

(Folytatása következő lapszámunkban.)

